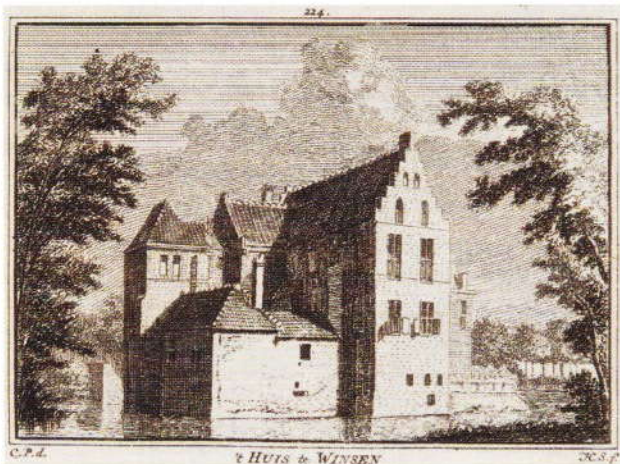

Johan, Willem Joseph en Otto van Gendt speelden in de 17e eeuw een belangrijke rol in de landelijke en regionale geschiedenis. Nog niet zo lang geleden was onbekend dat zij afkomstig zijn uit Winssen. Uit welk adellijk geslacht kwamen zij voort? Wat gebeurde er 350 jaar geleden in het Rampjaar, dat dit jaar herdacht wordt? Wat gebeurde er, waardoor alleen Johan overbleef?

DE DRIE GEBROEDERS VAN GENDT IN HET RAMPJAAR 1672

Geert Rolf

De drie gebroeders waren de zonen van Nicolaas van Gendt tot Winssen (1584-1635) en Johanna van Gendt tot Oyen (1590-1670). Van vaders kant was de familie Van Gendt nauw verweven met de lokale adel. Voorgaande generaties huwden met Elisabeth van Vijghe (Blankenburg in Beuningen) en Anna van Steprade (Doddendaal in Ewijk), dames van adel uit de buurt.

Het Huys te Winssen, C. Pronk, 1732. (Bron: Collectie Rijksmuseum Amsterdam objectnummer PR-T-1921-24, op Wikimedia Commons).

De drie broers hadden ook nog twee jongere zussen: Nicolijn (1630-1678) en Alethea (1632-±1651). Alethea was vernoemd naar haar oma van vaders kant, Aleid van Arnhem (1546-1615). Zij was in de jaren 1579-1581 hofdame van Charlotte de Bourbon, de derde vrouw van Willem van Oranje. In 1583 trouwde Aleid met grootvader Johan van Gendt, de heer van Winssen. Over Aleid van Arnhem vindt u in *Tweestromenland* nr. 176 een prachtig artikel van Piet van de Geer.

Aan moeders kant komen we de befaamde Otto van Gendt van Oyen en Dieden (1578-1640) tegen. Hij veroverde Wezel en was gouverneur van Emmerik. Andere broers van moeder en dus ooms van onze drie broers,

waren Walraven en Willem, die in het kapittel van de Domkerk van Utrecht een belangrijke rol speelden. Willem was tot 1642 proost van de Proosdij van Elst en had deze functie van beheerder van kerkelijk bezit in 1601 overgenomen van zijn broer Walraven.

Is het nou Gent, Ghent, Ghendt of Gendt? De schrijfwijze van de naam Van Gendt was in die tijd geheel vrij. In officiële stukken stond "Van Gent" en zelf zijn de betreffende personen ook niet consequent: Willem Joseph schreef "van Ghent" en zijn broer Johan schreef doorgaans "van Gendt" maar ook wel "van Ghendt".

JOHAN

Johan of Jan was de oudste van de drie broers. Hij werd in 1624 geboren en werd uiteindelijk heer van Winssen. Johan bekleedde nogal wat digniteitjes (waardige functies). Zo was hij raad (rechter) en eerste rekenmeester in het Graafschap Zutphen. Hij nam deel aan het stadsbestuur van Nijmegen en was in 1668 en 1671 voor één jaar een van de twee burgemeesters. Op 13 november 1670 huwde Johan met Johanna van Keppel. Zij kregen één dochter, Johanna Wilhelmina van Gendt (1671-1754), die later vrouw van Winssen werd.

Over het waterbeheer in het Rijk van Nijmegen en het Land van Maas en Waal was in die tijd veel te doen.¹ Johan was een sterk voorvechter om voor de dorpen Leeuwen, Puiflijk en Horssen een nieuwe wetering te graven met een eigen sluis op de Maas. Op de vergadering van 6 maart 1660 op het Valkhof werd daar stevig over gedebatteerd. Johan hield vast aan zijn argumenten en pareerde de tegenwerpingen. Alleen Horssen kreeg hij niet om; zij wilden het bij hun oude wetering houden.

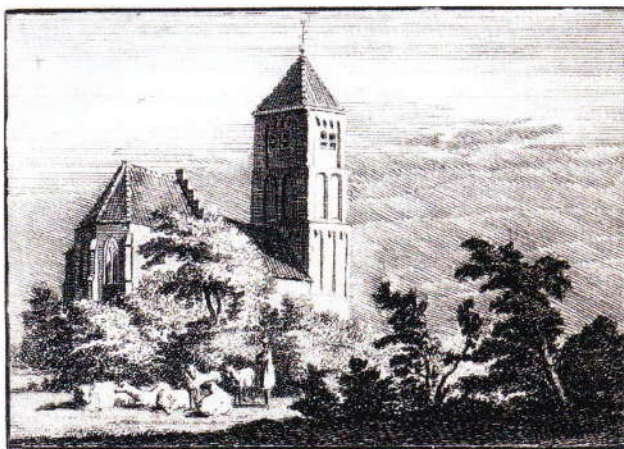
In 1663 beginnen de geërfden van Puiflijk een proces bij het Hof (van Gelre in Arnhem) tegen het Rijk van Nijmegen. Zij willen een molen en, zolang die er niet is, geen bijdrage meer leveren aan de andere waterwerken. Afferden, Deest

en Bergharen stellen zich op het standpunt, dat als Puiflijk een molen krijgt, het water zich zou 'tegenkroppen, oploopen en te ruggen dringen'. Het Hof stuurt twee commissarissen, die in Nijmegen samenkomen met de burggraaf Diederik van Welderen, de rekenmeester Johan van Gendt, de burgemeester Cornelis Beeckman en Reinier Beeckman, richter van Horssen. Het gezelschap rijdt door de Weurtse steeg naar de Reek waar de wetering begint. Verderop wordt het terrein bekeken waar de nieuwe wetering moet komen. Op de Greffelingse sluis wijst Johan de voeg aan tussen de stenen, die volgens hem moet dienen als peil voor het openen en sluiten van de schutlakens. Over de nieuw te graven wetering is men het wel eens, maar Maas en Waal wilde de twee molens. Eén voor Leeuwen en één voor Puiflijk.

Op 4 december 1669 reageert Johan vanuit zijn functie van eerste rekenmeester van het graafschap Zutphen op een verzoek van de Magistraten van Nijmegen. In Nijmegen heeft men bij het lage water in de Waal een aantal stenen met inscriptie verzameld en die wil men in het stadhuis ten toon te stellen voor liefhebbers van antiquiteiten. Nu wil het geval dat er in de muren van Het Valkhof ook een steen met inscriptie zit, die men eruit wil halen. Er wordt voorgesteld toestemming te verlenen mits het ontstane gat weer deugdelijk wordt dichtgemaakt.

WILLEM JOSEPH

Willem Joseph werd op 14 mei 1626 (oude kalender) gedoopt in de kerk van Winssen. De oude kalender liep 10 dagen achter op de hedendaagse kalender. Zijn doopregistratie in het lidmatenboek van de kerk was aanleiding voor de ontdekking door Piet van de Geer, dat hij in Winssen geboren is.² Rond zijn dertiende trad Willem Joseph toe tot het kapittel van de Domkerk in Utrecht. In 1642 werd hij proost van de Proosdij Elst, een functie die hij overnam van zijn oom Willem. Willem Joseph werd in een later jaar verkozen tot Domheer van het Kapittel van de Domkerk.

1. P. J. 2. DORP WINSEN in 't Ryck van Aemsteden 1732. N. S.

Kerk te Winssen, C. Pronk, 1732. (Bron: RKD).

In augustus 1665 had de handelsvloot van Pieter de Bitter zich in de haven van het Noorse Bergen verschanst, achterna gezeten door Engelse oorlogsschepen. Nadat de vloot van Michiel de Ruyter de handelsvloot ontzet had, werd Willem Joseph naar de commandeur van Bergen, Claus von Ahlefeldt, afgevaardigd om hem te bedanken en de verdere afhandeling te regelen. Willem Joseph werd door raadpensionaris Johan de Witt meermaals ingezet op diplomatiek gebied.

WILLEM JOSEPH WERD DE EERSTE COMMANDANT VAN WAT LATER HET KORPS MARINIERS ZOU GAAN HETEN.

Na benoemd te zijn tot commandeur van Hellevoetsluis, de thuishaven van de Marine van de Republiek, werd eind 1665 het Regiment de Marine opgericht. Willem Joseph werd de eerste commandant van wat later het Korps Mariniers zou gaan heten. Het hoogtepunt van zijn carrière volgde in 1667 toen Willem Joseph, in de rang van luitenant-admiraal, het bevel voerde over het eskader lichte schepen, dat de kronkelige en getijdegevoelige rivier de Medway naar Rochester opvoer.³ Zijn eskader bracht de Engelse vloot bij Chatham, de belangrijkste Engelse marineshaven, een zware slag toe. Veel Engelse schepen werden verbrand en enkele werden buitgemaakt en meegevoerd naar de Republiek. De versiering van de achtersteven van het Engelse koningsschip de 'Royal Charles' is vandaag de dag nog steeds te zien in het Rijksmuseum.

OTTO

Otto werd 28 oktober 1627 (oude kalender) gedoopt in de kerk van Winssen. In 1653 werd hij benoemd tot kapitein in het Staatse Leger. In 1667 volgde de benoeming tot sergeant-majoor, in die tijd een hogere rang dan kapitein.

In november 1659 hielp de Republiek van de Verenigde Nederlanden de Denen bij hun strijd tegen de Zweden. Het belang van een vrije handelsvaart door de Sont speelde daarbij een belangrijke rol. Tijdens een landing vanaf zee bij Nyborg in Denemarken voer Otto mee op

't Raedhuys van Haerlem onder kapitein Adelaer. Zijn oudere broer Willem Joseph was aan boord van *De Hilversum* onder kapitein Jacob van Meewen. Het uitvoeren van een landing vanaf schepen mag gezien worden als een voorbode van het ontstaan van het regiment Mariniers in 1665. Otto's carrière vervolgde zich echter bij de infanterie van het Staatse Leger.

1671: DE PROLOOG

Begin maart 1671 werd een nieuw regiment opgericht, waarvan Otto kolonel werd. Het regiment Van Gent werd ingezet in het oosten van de Betuwe.

Het is 24 augustus 1671 als het Engelse Koninklijke jacht de HMS Merlin op weg naar Engeland door de vloot van de Republiek vaart, die ter hoogte van Den Brielle voor anker ligt. Aan boord van de Merlin is Dorothy Osborne, de echtgenote van de Engelse gezant Sir William Temple. Volgens een verdrag uit 1663 moesten Nederlandse oorlogsschepen de Engelse oorlogsschepen begroeten met saluutschoten en het neerhalen van de vlag. Op het moment, dat de Merlin passeert was de "Zeven Provinciën", het vlaggenschip van De Ruijter, echter gekrengd. Een gekrengd schip ligt schuin naar één kant zodat men de andere zijde onder de waterlijn kan schoonmaken. De "Zeven Provinciën" kon daarom onmogelijk het saluut geven. Willem Joseph, op "De Dolphijn", neemt de honneurs waar en lost de saluutschoten, even later bijgevalen door De Ruyter, die in alle haast zijn vlaggenschip heeft rechtgelegd. De Merlin, echter, lost een aantal schoten met scherp gericht op de "Dolphijn". Willem Joseph laat zich naar de Merlin roeien om opheldering te vragen. De kapitein van de Merlin eist van hem dat hij zijn vlag laat neerhalen, maar Willem Joseph betoogt dat dit alleen gebruikelijk is bij de begroeting van oorlogsschepen en zijns inziens is de Merlin geen oorlogsschip. Hij stelt de Engelsen voor de kwestie aan de Staten-Generaal voor te

leggen en keerde terug naar de Dolphijn. De Merlin vervolgde haar tocht naar Engeland.

In 1671 was Johan voor de tweede maal burgemeester van Nijmegen samen met Jacob Leeuwens. Er was al genoeg aanleiding om de veiligheid rond de stad te verscherpen. Men stelde aan de Raad voor het openen en sluiten van de stadspoorten onder goede controle te stellen. Bovendien besloot de magistraat het veer over de Waal onder permanent toezicht van de veerschippers te stellen met het oog op ongemerkt vervoer van troepen. Een maand later was het een en ander in werking getreden. Poortwachters moesten vreemdelingen goed in de gaten houden en tijdens godsdienstoefeningen 's zondags werden de stadspoorten gesloten.

1672: HET RAMPJAAR

Het vlagincident met de Merlin leidde tot scherpe protesten van Engelse kant. In de memorie van ambassadeur Sir George Downing van 12 januari 1672 eiste deze zelfs, dat Willem Joseph 'voorbeeldelyk gestraft moest worden, om anderen af te schrikken van diergelyk wangedrag'. De Staten-Generaal wezen zijn eis echter af. Om een vlagincident brak er geen oorlog uit, maar het speelde zeker een rol in de stemmingmakerij.

In april van dat jaar verklaarden Engeland, Frankrijk en de bisschoppen van Münster en Keulen de oorlog aan de Republiek van de Verenigde Nederlanden. Aan de oostflank rukten de Franse troepen onder Condé en Turenne in noordelijke richting op. Maastricht lieten ze ongemoeid. Langs de Rijn koersten ze richting Nijmegen.

In de stad Nijmegen zat men niet stil. De verdedigingswerken werden versterkt. Er werden palissaden gebouwd en bouwwerken buiten de stadsmuren werden gesloopt. Er werd hard gewerkt en wie niet kon komen, hoorde voor een vervanger te zorgen. Bleef men zomaar weg, dan werd een ton bier als straf gevorderd. De stad stond onder gezag van militair gouverneur Johan van Welderen, oud-burgemeester Johan van Gendt en schepenen Coenraedt Singendonck. Naast een stadsmilitie, bestaand uit burgers, was er ook versterking vanuit Utrecht, dat al aan de Fransen was toegevalen.

IN 1671 WAS JOHAN VOOR DE TWEDE MAAL BURGEMEESTER VAN NIJMEGEN.

De aanval op de Royal James. Slag bij Solebay. Willem van de Velde jr (Bron: Wikimedia Commons).

Intussen op zee: op 7 juni 1672 viel de vloot van Michiel de Ruyter de gecombineerde Engels-Franse vloot voor de oostkust van Engeland aan. De slag bij Solebay was begonnen. Willem Joseph voerde het bevel over één van de drie eskaders vanaf zijn vlaggenschip "De Dolphijn". Toen De Dolphijn het Engelse vlaggenschip Royal James naderde om het te enteren, werd Willem Joseph door een kanonskogel getroffen. Hij verloor daarbij zijn linkerbeen. Bovendien liep hij door musketvuur nog enkele andere verwondingen op. Hij viel, zoals zijn vlaggenkapitein Michiel Kindt in het logboek schreef, "hardtsteecken doodt" voorover.

Het regiment van Otto werd met het regiment van Hans Willem van Aylva en de cavalerie regimenten van Kingma en van Soutelande ingezet voor de verdediging van het oosten van de Betuwe. Ze stonden onder bevel van Johan Barton de Montbas. De Montbas werd verweten zijn stelling bij Tolhuis te vroeg te hebben verlaten om terug te trekken naar Nijmegen. Het cavalerieregiment van Soutelande werd richting Arnhem gezonden. Bij het arriveren van de overige troepen in de stad hadden de Nijmegenaren aangegeven de voorkeur te hebben voor gouverneur Johan van Welderen boven De Montbas. Uiteindelijk bekrachtigde stadhouder Willem III deze keuze.

“

HIJ VIEL 'HARDTSTEECKEN
DOODT' VOOROVER.

Plattegrond van Nijmegen 1652. F.J. Blaeu, (Bron: Wikimedia Commons).

De Fransen passeerden op 12 juni (nieuwe kalender) Lobbith en trokken met een enorme overmacht in de richting van Fort Knodsenburg aan de noordkant van de Waal. Dit fort werd door kapitein Verschoor met ruim 300 manschappen verdedigd. Knodsenburg viel op 16 juni. De kanonnen werden naar de stad gedraaid en de beschieting van Nijmegen begon. Op hooggelegen plekken in de stad werden brandwachten ingesteld om snel te weten te komen waar in de stad branden ontstonden. Niettemin liep bijvoorbeeld de Stevenskerk flinke schade op. Bij herhaling werden Franse officieren naar de Magistraat van de stad gestuurd om te vertellen dat als de stad zich niet overgaf, de koning zwaar ontstemd zou raken en de voorwaarden voor een wapenstilstand strenger zouden zijn. Het stadsbestuur hield vol de plicht te hebben de stad te verdedigen.⁴

Intussen ging een deel van de Franse overmacht naar het fort Schenkenschans waar ondermeer drie compagnieën van het regiment van Otto lagen. Stadhouder Willem III had Otto voor ogen gehad als bevelhebber over het fort. De Nijmegenaren hadden echter voorkeur voor de twintigjarige Hendrik, de zoon van oud-burgemeester Melchior ten Haef. Dit pakte niet goed uit. Deze jonge en totaal onervaren commandant vluchtte al bij het naderen van de Franse troepen en gaf daarmee het fort Schenkenschans weg aan de vijand.⁵

Op 30 juni staken de eerste Franse ruiters met een brug van pontons bij het plaatsje Gendt de Waal over. Spoedig daarna volgde de Franse hoofdmacht. De stad was 2 juli helemaal omsingeld. In de nacht van 4 op 5 juli vielen de Fransen een van de verdedigingswerken, het Nassaubolwerk, aan. Zij werden echter bij een uitval vanuit de Hezelpoort met succes verdreven door het regiment van Otto. Helaas raakte Otto bij deze actie zwaar gewond en overleed hij de volgende dag.

In de daaropvolgende dagen werd de stad gedwongen tot overgave. Namens het stadsbestuur werd een delegatie afgevaardigd om met de Fransen te onderhandelen. Er werd door de protestantse regenten met de katholieke Fransen godsdienstvrijheid bedongen, waarbij de Stevenskerk terug werd gegeven aan de katholieken. De meeste burgerrechten zouden behouden blijven, maar een van de artikelen van de overeenkomst betrof de verplichting van de burgers alles te doen wat de koning van Frankrijk van hen verlangde. Dat was de vrijbrief waarmee de stad zwaar gebukt zou gaan onder financiële lasten. Er moest betaald worden voor gevluchte familie, voor het sparen van de stad (brandschatten), het sparen van de kerkklokken en andere metalen en zelfs bij vertrek van de Fransen moest er nog flink gedokt worden. De capitulatievoorwaarden waren trouwens ook van kracht voor het Rijk van Nijmegen.

Desen nacht is den Heer Colonel Otto Van Gent door het lijf geschoten, en daechs daer aen omtrent den middach overleden ter occasie dat hy uit het Hezelpoortse Ravelin synen Ordinariessen post, die van 't Nassause Bolwerk wilde gaen scorderen ende heeft de schavt verhooren in de gracht van 't selve ende het wesen Ravelingesregen.

Desen nacht is den Heer Colonel Otto van Gent door het lijf geschoten, en daechs daer aen omtrent den middach overleden...
Uit: Verhaal van de belegering der stad.
(Bron: Oud Archief Nijmegen 3036).

EPILOOG

In april 1674 vertrokken de Fransen. Zij lieten de stad bebrooid achter. De leningen op de gemaakte schulden liepen tot 1688. De godsdienstvrijheid werd in 1674 weer teruggedraaid ten gunste van de protestanten. De Republiek sloot in 1674 vrede met Engeland en vanaf 1676 werd Nijmegen het centrum van de vredesonderhandelingen met Frankrijk en Zweden. Daarbij was, als onderhandelaar namens de Republiek, nóg een Johan baron van Gendt betrokken. Hij, een volle neef van onze broers, was ondermeer ambassadeur in Parijs.

Willem Joseph werd op zijn sterfdag met een galjoot, een klein zeilschip, naar het vaste land gebracht. Zijn lijk werd gebalsemd en, voor zover bekend, tijdelijk in Arnhem begraven. Willem Joseph liet zijn vrouw, Swane Pensé van Essen, achter met drie kinderen. Later dat jaar beviel zij van de vierde zoon. Pas in 1676 was zijn door Rombout Verhulst gemaakte praalgraf in de Domkerk van Utrecht klaar en werd hij uiteindelijk daar herbegraven.

Praalgraf in de Domkerk van Utrecht. (Foto: Geert Rolf)

En onze Johan als enige overlevende broer? Hij bleef druk buitenshuis. Misschien dat hij zich verveelde in het kleine landelijke Winssen? In 1679 liet hij wel een gloednieuwe klok in de kerktoren hangen, die er anno 2022 nog hangt. Johan overleed in 1702.

De klok in de oude kerktoren van Winssen. (Foto Geert Rolf).

In 1699 gaf dominee Johannes Smith (1639-1710), dominee in achtereenvolgens Herveld, Nijmegen, Alkmaar en Amsterdam, het boek *Salomon's Prediker* uit met voorin een opdracht aan Johan baron van Gendt heer van Winssen. Hij schreef:

'(...) te gedenkpleegen de Verdiensten van Uw beroemt Geslagte, waarvan nog in verscher geheugenisse is het Bloed dier beyde Helden, den Heer Admiraal Willem Joseph en den Heer Colonel Otto, Baronnen van Ghendt, Uwe twee eenigste Broederen, 't welke sy in de allergevaarlijkste Tyd des Vaderlands aan de behoudenis van den Staat en Kerke aller roemwaardigst opgeoffert hebben.'

IN 1899 WERD DE VAN GENTSTRAAT IN NIJMEGEN NAAR OTTO VERNOEMD

Naar de Engelse diplomaat Sir George Downing (1625-1684), die het presteerde om politieke (Engelse) vluchtelingen uit de Republiek te laten ontvoeren, werd in Londen een heel bekende straat vernoemd. Gouverneur Johan van Welderen werd in 1881 met een straat in het hartje van Nijmegen vereerd. In 1899 werd een straat in Nijmegen vernoemd naar Otto: de Van Gentstraat. Ongeveer honderd jaar geleden werden, door een dwaling in de geschiedschrijving, de verdiensten van Otto toegeschreven aan een neef, Otto van Gendt tot Oyen. Dit misverstand is inmiddels rechtgezet.⁶ Willem Joseph mag zich vereerd voelen met een kazerne in Rotterdam en een reeks straatnamen door het hele land. Niet in het minst het Admiraal Van Ghentplein in Winssen.

Tot slot de vraag, die steeds blijft uitdagen... Waarom is de geschiedenis van de familie Van Gendt in het geboortedorp en in de streek waar zij opgroeiden zo in de vergetelheid geraakt?

1. H. van Heiningen, *Tussen Maas en Waal, 650 jaar geschiedenis van mensen en water* (De Walburg Pers Zutphen, 1971), hoofdstuk 13.
 2. Piet van de Geer, "De zeeheld Van Ghent komt uit Winssen", in: *Tweestromenland* nr. 168, 2016.
 3. Originele lastbrief van de gemachtigde op 's Lands vloot C. de Witt d.d. 18 juni 1667 aan de luitenant-admiraal W.J. van Gendt tot uitvoering van de tocht naar Chatham, Nationaal Archief 1.11.01.01 inv. 237, wjvanghent.nl » Uit de archieven » De lastbrief van Cornelis de Witt.
 4. J.A.M. van 't Hooft, "De belegering van Nijmegen in 1672 door de Fransen en de daarop volgende bezetting", in: *Nimaga*, 1964.
 5. R. Fruin, *De oorlog van 1672* (Wolters Noordhoff, 1972), m.n. hoofdstuk VIII.
 6. Geert Rolf, "De ene Otto is de andere niet!", wjvanghent.nl » Sporen van » Otto, 2021.